

โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย: การทบทวนเรื่องผู้แต่ง จุดประสงค์ในการแต่ง
และการศึกษาเส้นทางที่ปรากฏในนิราศ

Klong Niras of Prince Abhai: A Review of The Author
Purpose of Writing and Study of The Path That Appears in Niras

ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ*

Natawut Klaisuwan

Received: May 21, 2024 Revised: July 4, 2024 Accepted: August 2, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการ ได้แก่ 1. ทบทวนเรื่องผู้แต่ง 2. ทบทวนเรื่องจุดประสงค์ในการแต่ง และ 3. ศึกษาตัวบทโคลงนิราศเพื่อจัดเรียงลำดับใหม่ ผลการศึกษาพบว่า เจ้าฟ้าอภัยพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระเป็นผู้นิพนธ์โคลงนิราศ โดยมีจุดประสงค์ในการแต่งเพื่อพรรณนาอารมณ์เศร้าจากการคิดถึงนาง และพรรณนาการเดินทางไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขาสมอคอน จากการศึกษาตัวบทโคลงนิราศโดยการเรียงลำดับโคลงใหม่ พบว่า เส้นทางในการเดินทางเริ่มจากพระนครศรีอยุธยา เดินทางขึ้นเหนือไปตามลำน้ำลพบุรี ผ่านสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ โพธิ์สามต้น เจ้าปลุก เมืองลพบุรี เขาสมอคอน เดินทางต่อไปยังพระพุทธบาทสระบุรี แล้วกลับลงมาทางใต้เข้าสู่บางโขมด บ้านโพแดง บางไทร เกาะพระ เกาะเรียน จากนั้นจึงถึงพระนครศรีอยุธยา โดยการเดินทางครั้งนี้เจ้าฟ้าอภัยอาจเดินทางเพื่อสำรวจเส้นทางสำหรับเตรียมการรบที่อาจเกิดขึ้นระหว่างพระองค์ กับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พระเจ้าอา) ที่ดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราช

คำสำคัญ: การทบทวน, โคลงนิราศ, เจ้าฟ้าอภัย, ผู้แต่ง, จุดประสงค์ในการแต่ง, เส้นทาง

* อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Abstract

This academic article aims to achieve three objectives: 1. to review the author of the text, 2. to review the purpose of the composition, and 3. to study Niras poems and reorganize its sequence. The study finds that Prince Aphaï, the son of King Taisa, is the author of the Niras poems. The purpose of the composition was to express the sorrow of separation and longing for his lover, and to describe the journey to venerate sacred objects at Khao Samokhon. Upon analyzing the text and reordering the verses, the study reveals that the journey described in the poem starts from Phra Nakhon Si Ayutthaya, proceeding north along the Lopburi River, passing through various locations, including Pho Sam Ton, Chao Pluk, Lopburi, Khao Samokhon, and then continuing to Phra Phutthabat Saraburi. The journey then heads south to Bang Khamod, Ban Pho Taeng, Bang Sai, Ko Phra, and Ko Rian, before returning to Phra Nakhon Si Ayutthaya. It is suggested that Prince Aphaï may have undertaken this journey to explore the route in preparation for potential military action that could arise between him and King Boromakot, his uncle, who held the position of Chao Phaya Uparat (Crown Prince).

Keywords: Review, Klong Niras, Prince Abhai, Purpose of Writing, Author, Path

บทนำ

เป็นที่ทราบกันดีในกลุ่มผู้ศึกษาวรรณคดีไทยว่า วรรณคดีสมัยอยุธยาบางเรื่อง ยังเป็นที่ถกเถียงกันว่าผู้แต่งคือใคร แต่งในสมัยใด และจุดประสงค์ในการแต่งคืออะไร ซึ่งโคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัยก็เป็นหนึ่งในวรรณคดีสมัยอยุธยาที่ยังมีปัญหา

ข้อมูลจากหนังสือ นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของโคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัยว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวถึงที่มาของนิราศ เรื่องนี้ว่า ได้ฉบับมาแต่พระราชวังบวรฯ เป็นของพระเจ้าราชวรวงษ์เธอ พระองค์เจ้าวงจันทร์ ประทานแก่อหพระสมุฯ และยังทรงกล่าวต่อไปว่าพระยาตรัง (พระยาตรังคภูมิบาล - ผู้เขียน) ได้รวบรวมถวายสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ (สุปานี พัดทอง, 2550, หน้า 107) ทั้งยังมีความเชื่อว่าเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ

แม้จะมีข้อมูลທີ່เชื่อถือกันว่า โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัยเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ แต่ก็ยังมีผู้ศึกษาวรรณคดีบางท่าน มีความเห็นที่แตกต่างไปจากนี้ กล่าวคือ มีความเชื่อว่า โคลงนิราศเรื่องนี้เป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัยทศ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ผู้ศึกษาวรรณคดีที่ไม่เชื่อว่าเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ คือ ขวัญดี อัตวาวุฒิชัย (2534, หน้า 22) เพราะเชื่อว่าผู้แต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ คือ เจ้าฟ้าอภัยทศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยให้เหตุผลว่า ความตอนหนึ่งจากโคลงนิราศได้กล่าวถึงความรุ่งเรืองของเมืองลพบุรี ซึ่งเจ้าฟ้าอภัยทศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีพระชนมายุทันเห็นความเจริญรุ่งเรืองต่าง ๆ ของลพบุรี แต่เจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระไม่มีโอกาสได้เห็นแน่นอน เพราะประสูติในช่วงเวลาที่เมืองลพบุรีสิ้นความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาไปแล้ว แต่ผู้เขียนบทความกลับมีความเห็นว่าเจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระเป็นผู้แต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ ซึ่งตรงกับความคิดเห็นของผู้ศึกษาวรรณคดี ตามที่รับรู้กันอยู่ในปัจจุบัน

สำหรับจุดประสงค์ในการแต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ ปริญญา สุวรรณรงค์ (2542, หน้า 280) กล่าวว่า เจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ทรงนิพนธ์ในคราวที่เสด็จหลบหนีราชภัย เมื่อครั้งเกิดการแย่งชิงราชสมบัติกับพระเจ้าน้องยา คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แต่ผู้เขียนบทความไม่เชื่อตามที่ ปริญญา สุวรรณรงค์ กล่าว เนื่องจากไม่มีข้อความตอนใดของนิราศเรื่องนี้บอกไว้ ดังนั้นเรื่องจุดประสงค์ในการแต่งจึงต้องศึกษากันใหม่อีกครั้ง

ในส่วนของการลำดับเนื้อความนั้น ขวัญดี อัตวาวุฒิชัย (2534, หน้า 26) กล่าวว่า การเรียงลำดับโคลงจะต้องผิดพลาดอย่างแน่นอน นอกจากนี้ สมทรง กฤตมโนรถ (2544, หน้า 9) ก็มีความเห็นเช่นเดียวกันว่า การเรียงลำดับโคลงยังไม่ถูกต้อง เพราะชื่อสถานที่ที่เขียน สบสน ไม่เรียงตามการเดินทาง กล่าวถึงชื่อสถานที่ในอยุธยาบ้าง ลพบุรีบ้าง ปนกันไป ซึ่งผู้เขียนก็มีความเห็นตามนักวิชาการทั้ง 2 ท่านที่ได้เอ่ยนามมา

จากข้อสงสัยดังกล่าว จึงนำมาสู่การศึกษาในประเด็นเรื่อง “โคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย: การทบทวนเรื่องผู้แต่ง จุดประสงค์ในการแต่ง และการศึกษาเส้นทางที่ปรากฏในนิราศ” ซึ่งผู้เขียนบทความจะศึกษาและนำเสนอผลการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่

1. เจ้าฟ้าอภัยทศหรือเจ้าฟ้าอภัยใครคือผู้แต่งโคลงนิราศ
2. จุดประสงค์ในการแต่งโคลงนิราศ
3. การศึกษาเส้นทางเพื่อเรียงลำดับโคลงนิราศใหม่

เจ้าฟ้าอภัยทศหรือเจ้าฟ้าอภัยใครคือผู้แต่งโคลงนิราศ

ผู้เขียนบทความได้อ่านตัวบทโคลงนิราศอย่างละเอียด มีความเห็นว่ากวีที่แต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ คือ เจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ เหตุที่เห็นความเห็นดังกล่าว เนื่องจากความในโคลงบทหนึ่ง ได้กล่าวถึงสภาพของเมืองลพบุรีที่ถูกทิ้งร้าง นอกจากนี้ยังปรากฏคำที่แสดงให้เห็นถึงช่วงเวลาที่ผ่านมาอย่างยาวนาน ดังนี้

นพบุรีบุเรศเจ้า	กรุงอยุธยา- ยาแะ
นารายณ์พิษณุภูษ	สืบสร้าง
เรียมร่ำก็ร่ำสุด	แรงพี แล้วแะ
เมืองก็ร้างเจ้าร้าง	พี่ร้างมานอน
แปดค้าย่ำรุ่งแล้ว	คลามา
นพบุรีรมยา	ท่านยัง
แสนสนุกนี้จะหา	หายาก
น้องก็ยอมแฉ่งครั้ง	ก่อนโพนมีมา

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 109)

ความจากโคลงทั้ง 2 บทข้างต้น ช่วยยืนยันว่า เจ้าฟ้าอภัยพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ เป็นผู้แต่ง ไม่ใช่เจ้าฟ้าอภัยทศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เพราะความจากโคลงบทที่ 1 ให้ข้อมูลว่า สภาพของเมืองลพบุรีที่ปรากฏในโคลงนิราศเรื่องนี้เป็นเมืองร้าง และยังมีสภาพเป็นป่า ดังที่ ปรากฏในโคลงอีกบทหนึ่งว่า *วังราชฤมาแปร เป็นป่า* (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 109) ทั้งยังไม่ใช่ที่ประทับของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เหมือนดังแต่ก่อน จึงเป็นไปได้ที่เจ้าฟ้าอภัยทศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจะเป็นผู้แต่ง เพราะสมัยนั้น สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จจากกรุงศรีอยุธยามาประทับ ณ เมืองลพบุรี แล้วเมืองลพบุรีจะมีสภาพเป็นเมืองร้างได้อย่างไร นอกจากนี้ความในโคลงบทที่ 2 ยังช่วยยืนยันถึงช่วงระยะเวลาว่า เป็นเวลาที่ผ่านมานานมากแล้ว เพราะกวีพรรณนาว่า *น้องก็ยอมแฉ่งครั้ง ก่อนโพนมีมา* ซึ่งคำว่า *โพน* ความหมายว่า *ไกลออกไป* (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554, 2556, หน้า 56) จึงแสดงให้เห็นว่าระยะเวลาที่กวีกล่าว ผ่านมานานมากแล้ว ดังนั้น เจ้าฟ้าอภัยทศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชจึงไม่ได้แต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ เพราะพระองค์มีพระชนมายุร่วมสมัยกับการเสด็จมาประทับที่เมืองลพบุรีของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และพระองค์ย่อมทรงได้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของเมืองลพบุรีอย่างแน่นอน จึงสรุปได้ว่าผู้แต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ คือ เจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ

จุดประสงค์ในการแต่งโคลงนิราศ

ดังได้กล่าวไว้ตั้งแต่ต้นว่าปริญญญา สุวรรณรงค์ เชื่อว่าโคลงนิราศเรื่องนี้ แต่งขึ้นเมื่อครั้งที่เจ้าฟ้าอภัย พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ เสด็จหนีราชภัยจากพระเจ้าอา คือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากพระองค์ทรงทำสงครามกับพระเจ้าอาเพื่อชิงราชสมบัติ ในตอนแรกเจ้าฟ้าอภัยได้รับการช่วยเหลือจากเจ้าฟ้าพรเมศวร์ พระอนุชา ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากเสนาบดี และยังมีขุนทหารฝีมือดี คือ พระธนบุรีอาสาช่วยรบ จึงทำให้เป็นฝ่ายได้เปรียบและกำลังจะได้รับชัยชนะ แต่แล้วเจ้าฟ้าอภัยกลับเป็นฝ่ายเพลี่ยงพล้ำ จึงต้องเสด็จหนีราชภัยไปพร้อมกับเจ้าฟ้าพรเมศวร์ พระอนุชา

ผู้เขียนบทความได้พิจารณาเนื้อหาที่ปรากฏในโคลงนิราศแล้วมีความเห็นว่า การเดินทางของกวีในครั้งนี้เดินทางอย่างค่อยเป็นค่อยไปและไม่รีบร้อน หากเสด็จหนีราชภัยจริงก็ต้องเดินทางอย่างเร่งรีบ เพื่อรักษาชีวิต นอกจากนี้ความในโคลงนิราศบทหนึ่งได้กล่าวว่า ก่อนที่กวีจะออกเดินทางได้มีการตรวจพลในขบวนเสด็จ ตลอดจนมีการประโคมดนตรี ซึ่งน่าจะมีเสียงอันดัง ทำให้เห็นว่าการเดินทางของกวีไม่ใช่การเสด็จหนีราชภัย ดังความว่า

แก้ค่าย่ำรุ่งรัน	เรื่องแสง
พลแห่พัตราแลง	เถือกถ้ำ
ฆ้องศึกบันดาลเสียง	เสียงปี่
หน้าพิตรจกัณห์หน้า	ขาดหน้านางเดียว

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 109)

เมื่อตีความจากโคลงที่ยกมาข้างต้นจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ก่อนที่กวีจะออกเดินทางได้มีการตรวจพลในขบวนแห่ และการตรวจพลของกวีนั้นเป็นการตรวจพลอย่างละเอียด เพราะกวีบอกไว้ว่า ตรวจพลจนครบทุกคน ดังนี้ *หน้าพิตรจกัณห์หน้า* (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 109) นอกจากนี้ในขบวนของกวีก็มีการตีกลอง เป่าปี่ และความจากโคลงอีกบทหนึ่งยังบอกให้ทราบว่ามีการเป่าสังข์ด้วย ดังนี้ *กาหลุททิภักแล้ว เสียงสังข์* (กรมศิลปากร, 2545, หน้า 109) ซึ่งย่อมเกิดเสียงอันดังก้อง จึงเป็นไปได้แน่นอนที่กวีจะเดินทางเพื่อหนีราชภัย ทั้งนี้เมื่อตรวจสอบข้อมูลจากเอกสารประวัติศาสตร์ คือ คำให้การขุนหลวงหาวัด แม้จะปรากฏว่าเจ้าฟ้าอภัยเสด็จหนีราชภัยจริง แต่เส้นทางที่เสด็จหนีไม่ได้อยู่ในเส้นทางของการเดินทางครั้งนี้ เพราะความในคำให้การขุนหลวงหาวัดได้บอกว่า เจ้าฟ้าอภัยกับเจ้าฟ้าพรเมศวร์ พระอนุชา เสด็จหนีราชภัยไปทางป่าโมก และถูกจับกุมตัวได้ที่บ้านเอกราช ดังความว่า

ฝ่ายพระราชบุตรทั้งสองพระองค์คือเจ้าฟ้าอภัย และเจ้าฟ้าพรเมศวร์เห็นพลทหาร
ปราชัยมาเป็นหลายครั้ง สะดุ้งตกพระทัยกลัว ให้เก็บเอาซึ่งพระราชทรัพย์ต่างๆ เป็นอันมาก
ลงเรือพระที่นั่งลำเดียวกันหนีไปในราตรีกาลโดยทางป่าโมก...จนรุ่งขึ้นเช้า เร้นอยู่ในป่าอ้อ
ป่าพงแซมอันรกใกล้บ้านเอกราช

(คำให้การขุนหลวงหาวัด, 2553, หน้า 475)

ผู้เขียนบทความตรวจสอบดูแล้วพบว่า บ้านเอกราชอยู่ในเขตอำเภอป่าโมกข์ จังหวัดอ่างทองในปัจจุบัน ซึ่งอยู่นอกเส้นทางที่กวีระบุไว้ในนิราศ ครั้นพิจารณาเรื่องกลวิธีการแต่ง พบว่า มีการใช้โวหารเปรียบเทียบการเล่นคำ การเล่นเสียง ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายช่วงหลายตอน หากเสด็จหนีราชภัยจริง กวีคงไม่อาจสร้างสรรค์ความที่ไพเราะได้ ทั้งนี้ขอยกตัวอย่างกลวิธีการแต่งของกวี ประกอบการพิจารณา ดังนี้

1. การใช้โวหารเปรียบเทียบ

พิศโพธิ์สามต้นเดิบ	ตายสอง
ยังแต่เดียวคูหมอง	หม่นเศร้า
อกเรียมก็ปูนปอง	ปานเปรียบ โพธิ์แม่
กลพีจากเจ้าเกล้า	คู่คล้ายโพธิ์คะเนิง

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 109)

ความจากโคลงข้างต้น จะเห็นได้ว่าการใช้โวหารเปรียบเทียบ โดยกวีเปรียบเทียบต้นโพธิ์ที่ตายไปแล้ว 2 ต้น และเหลือเพียง 1 ต้น ว่าดูหม่นหมอง ซึ่งเหมือนกับตัวของกวีในเวลานี้ที่ต้องจากนางอันเป็นที่รักมาอยู่เพียงลำพัง

2. การเล่นคำ

เดินดัดลัดทุ่งบ้าน	สมอคอน
เรียมก็คอนทุกซ์สมร	ใช้น้อย
วังราชบ่นอนนอน	เนินป่า
บ้านป่าผาแฝกห้อย	ร่างไร้รูปร่าง

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 109)

ความจากโคลงข้างต้น กวีเล่นคำว่า *คอน* ที่สื่อให้เห็นความหมายอย่างชัดเจน ทั้งนี้คำว่า *คอน* ในคำที่หนึ่ง หมายถึง ชื่อภูเขาที่มีชื่อว่า *สมอคอน* ส่วนคำว่า *คอน* ในคำที่สอง มีความหมายว่า *การแบกความทุกข์ที่เกิดจากการคิดถึงนาง* นอกจากนี้กวียังเล่นคำว่า *นอน* เพื่อสื่อความหมาย 2 ประการ คือ *การไม่ยอมนอนในวัง* และ *การที่กวีต้องมานอนในป่า*

3. การเล่นเสียง

แคล้อยช้อยข้าคล้า	ยางคาง
วัลว่าขานางซาง	หน่อป้อ
ปริงปริงทูกวางปราง	ปรังเปราะ
ลางลิงจิงจ้อค้อ	ข้าคล้าตระกองคลอง

(กรมศิลปากร, 2545, หน้า 109)

ความจากโคลงข้างต้น มีการเล่นเสียง ซึ่งมีทั้งเสียงสระและเสียงพยัญชนะ การเล่นเสียงสระปรากฏในคำว่า ฝอย-ข่อย, ข่า-คล้า, ยาง-คาง, ว่า-ชา, นาง-ชาง, หน่อ-ป้อ, ปฐ-ทุ, กวาง-ปราง, ลิง-จิง, จ้อ-ค้อ, คอง-คลอง ส่วนการเล่นเสียงพยัญชนะ ปรากฏในคำว่า ข่อย-ขล้า-คล้า-คาง, วัล-ว่า, ปริง-ปฐ-ปราง-ปรง-เปราะ, ลาง-ลิง, จิง-จ้อ

จากการพิจารณากลวิธีการแต่งตามที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้เห็นว่ากวีมีความพิถีพิถันในการแต่งโคลงนิราศเรื่องนี้เป็นอย่างมาก มีการเลือกสรรคำเพื่อดำเนินความอย่างสละสลวย ดังนั้นในขณะที่กวีกำลังแต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ น่าจะมีอารมณ์สุนทรีย์ จึงพรรณนาออกมาได้อย่างจับใจ แต่ในทางตรงกันข้าม หากกวีต้องหนีราชภัยจริง อารมณ์สุนทรีย์ก็ไมอาจเกิดขึ้นได้ เพราะต้องพะวงอยู่กับการเอาชีวิตรอด

เมื่อโคลงนิราศเรื่องนี้ ไม่ได้แต่งขึ้นเพราะการเสด็จหนีราชภัยของกวี แล้วโคลงนิราศเรื่องนี้แต่งขึ้น โดยมีจุดประสงค์ใดเป็นสิ่งที่น่าขบคิดกันต่อ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่ปรากฏทำให้เห็นว่า เจ้าฟ้าอภัย น่าจะแต่งโคลงนิราศเรื่องนี้ด้วยจุดประสงค์ 2 ประการ คือ

1. พรรณนาอารมณ์และความรู้สึกอันเนื่องมาจากคิดถึงนางอันเป็นที่รัก
2. พรรณนาการเดินทางเมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ เขาสมอคอน เมืองลพบุรี และไปไหว้พระพุทธรูปที่สระบุรี

การศึกษาเส้นทางเพื่อเรียงลำดับโคลงนิราศใหม่

ผู้ศึกษาวรรณคดีต่างรับรู้กันว่าโคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย พรรณนาการเดินทางจากกรุงศรีอยุธยาไปลพบุรี โดยผ่านสถานที่ต่าง ๆ ตามที่ปรากฏในโคลงนิราศ ดังนี้ 1. เกาะพระ 2. เจ้าปลุก 3. บางโขมด 4. บางไทร 5. ลพบุรี 6. โพธิ์สามต้น 7. โพนแดง 8. เกาะเรียน 9. สมอคอน แต่จากการตรวจสอบเส้นทางการเดินทางที่ปรากฏในโคลงนิราศ พบว่า เส้นทางการเดินทางมีความสับสน วกวน ไม่เป็นไปตามลำดับที่ควรเป็น กล่าวคือ บางเส้นทางที่ควรจะเดินทางผ่านก่อนก็มากล่าวเอาไว้ทีหลัง

เมื่อพบปัญหาดังกล่าว ผู้เขียนบทความจึงตรวจสอบเส้นทางการเดินทางจากแผนที่ทางหลวงปัจจุบัน ประกอบกับเส้นทางที่ปรากฏในนิราศพระบาทกับนิราศวัดเจ้าฟ้าของสุนทรภู่จนพบว่า เส้นทางที่ปรากฏในโคลงนิราศ เรียงลำดับจากทางใต้ขึ้นสู่ทางเหนือ ดังนี้ 1. บ้านโพนแดง 2. บางไทร 3. เกาะพระ 4. เกาะเรียน 5. พระนครศรีอยุธยา 6. โพธิ์สามต้น 7. เจ้าปลุก 8. เมืองลพบุรี 9. เขาสมอคอน 10. บางโขมด ทั้งนี้เมื่อเส้นทางเปลี่ยนใหม่ การจัดเรียงลำดับโคลงนิราศจึงควรเปลี่ยนแปลงใหม่ด้วย ดังนี้

(1)	แก้คำย่ำรุ่งรัน	เรื่องแสง
	พลแห่พัตราแสง	ถือกล้า
	ข้องศึกบันดาลแสง	เสียงปี่
	หน้าที่ตรวจถ้วนหน้า	ขาดหน้านางเดียว

(2)	กาหลหรรทิกแล้
เรียมบ่ฟังเลยฟัง
ฮ่องคักบันดาลหวัง
เสนห์มารุมรังข้อง	เสียงสังข์
ขวาน้อง
เสียงเสนห์
ขุนข้องอารมณ์
(3)	พิศโพธิ์สามต้นเติบโต
ยังแต่เดียวดูหมอง
อกเรียมก็ปูนปอง
กลพีจากเจ้าเกล้า	ตายสอง
หม่นเศร้า
ปานเปรียบ โพธิ์แม่
คู่คล้ายโพธิ์คะนึ่ง
(4)	มาถึงเจ้าปลุกปล้ำ
ด้วยบวรองค์อ็ค
เจ้าปลุกยิงปลุกรัก
จากแม่เปล่าอ้าว้าง	ใจน้ก
เรศสร้าง
เรียมจาก
วุ่นว้างอารมณ์
(5)	แปดคำย่ารู้แล้ว
นพบุรีรมยา
แสนสนุกนี้จะหา
น้องก็ยอมแจ้งครั้ง	คลามา
ท่านยัง
หายาก
ก่อนโพนมีมา
(6)	นพบุรีบุเรศเจ้า
นารายณ์พิชณุช
เรียมร่ำก็ร่ำสุด
เมืองก็ร้างเจ้าร้าง	กรุงอุยทุธ- ยาเย
สืบสร้าง
แรงพี แล้วเย
พีร้างมานอน
(7)	เห็นวังวาริสร้าง
พระนครหลวงแล
วังราชฤมาแปร
เกรงจะแปรใจเจ้า	ริมแคว น้ำนา
เปล่าเศร้า
เป็นป่า
ห่างแล้วลืมเรียม
(8)	เดินดัดลัดทุ่งบ้าน
เรียมก็คอนทุกซ์สมร
วังราชบ่นอนนอน
บ้านป่าผาแฝกห้อย	สมอคอน
ใช้น้อย
เนินป่า
ร้างไร้รุ่งรัง
(9)	แคล้อยช้อยข้าคล้า
วิลว่าขานางชาว
ปริงปรุทกวางปราง
लगललजलजल	ยางคาง
หน่อป้อ
ปรงเปราะ
ข้าคล้าตระกองคลอง

(10)	ระกำแกมจากต้น
ต้นตระบูนแกมตา
จากครีอยุธยา
วังบ่เห็นเห็นไม้	เคยหนา
ตุ่มไห้
ลิวโลด ใจแฮ
ม่วงพร้าวแกมสลา
(11)	มะลิวัลย์รแนบไว้
ซับซาบรเรียมเซย
ขจรกลิ่นรสรำเพย
เอณูขมาด้วย	วางเขนย
ไปม้วย
ผายสวาดิ
แข่งเว้เวียนหนี
(12)	ขອງเสร็จแก้วพี
ทันกลับคืนพลันสม
ความสนุนิจเล่นรมย์
ขອງปู่เจ้าฉวี	กายกลม
เสนห์ด้วย
หลายท่า
เสร็จแล้วเรียนถวย
(13)	เจ็ดประดิษฐ์แก้ง
ฉัตรและธงเฉลาเปลา
มาลาเลวเสา-
หอมตระการรลเพี้ยน	เกลาเพรา
ปลอดเสียน
วคนธ์กลืน ขจรแฮ
ผิดไม้ไพรสมนธ์
(14)	ปู่เจ้าเขาท่าทอง
ปู่เจ้าถ้ำธารพน-
ปู่เจ้าฮ่วยหนองหน
มารับสังเวชชี	ไพรสมนธ์
เวคนี่
ไคแห่ง นันนา
ซึ่งชี้เชิญถวย
(15)	เทพาพฤษชาติเรือง
อารักษ์รักษาสถาน
อากาศเทวาวน
ภูมิเทวาชี้	รำบาย
ที่นี่
เมตรภาพ เรียมนา
ช่วยให้นางเห็น
(16)	ขອງเสร็จกลับได้
เรียมจะพลันจงถวย
พวงเงินพวงทองบาย-
ไล่ศาลเพียงตาตั้ง	ดวงสาย สวาทนา
เกือบกั้
ศรีมาศ
แต่งให้สมบุรณ์
(17)	ข้าโรงข้าศาลนั้น
กลแต่เอียงไทริน
ฉีกกั้มัจฉมางษ์กิน
จอบจิบหยิบแก้มพร้อม	อย่าถวิล
เล่าล้อม
แกมจอก
เพรคิ้วพลางเผย

(18)	<p>เหล่าเข้มไหใหญ่ตั้ง
หมูเปิดปากทองวาง
แกะแพะชุมพวมางษ์
เต่างหนูปลาทั้ง</p>	<p>เดิมกลาง
เตียบตั้ง
แกมไก่อ
กบกุ้งปูหอย</p>
(19)	<p>เก๋าทเพื่อนยากนี้
ย่อมตกตามกันไป
ดงรังทะเลไกล
เห็นก็สุดแต่เก๋า</p>	<p>ตกโดน
ทัวเท่า
กลางป่า ก็ดี
บทนี้แนมนอน</p>
(20)	<p>อัครรรยบารนี้หน้า
กาฤทำรงกา
ฉัตรไชยไชพฤษา
เป็นนิมิตเทพแลสร้าง</p>	<p>โหรา
ที่แจ้ง
กาไช
ส่งให้ศุภผล</p>
(21)	<p>สุรียนลีเลื่อนไกล
พอพีถับถึงบาง
แซ่เสียงนิกรนาง
เรียมค่านึงถึงเจ้า</p>	<p>อักษางค์
โขมดเข้า
นาริศ
จากเจ้าจำไกล</p>
(22)	<p>มาดลคำบบ้านท่าย
แต่งบ่แดงเลยแดง
ข้าใจทูลาแลง
จากแม่ไปหน้าข้า</p>	<p>โพแดง
ออกข้า
ลัวจาก
เร่งข้าทรวงถวิล</p>
(23)	<p>มาถึงประเทศไท
ทางทูลศสถานใจ
สมรเดียวยิ่งมาโคล
กงดั่งกงจักรกัน</p>	<p>บางไพร
สุดชั้น
คลาจาก กงนา
กิดกันกันสมร</p>
(24)	<p>มาเห็นเกาะพระแล้ว
เสี่ยงซึ่งความรันทด
เห็นไม้ไม่ปรากฏ
ไรคบเปียนน้องไซ้</p>	<p>ลาลด
ทอดไม้
คินแม่ มานา
พี่ไซ้ใจถึง</p>
(25)	<p>มาถึงประเทศท่าย
ใจตระหวิดตระเขวียนเวียน
เวรานูเวรเวียน
จักนิราทุกซ์เท่า</p>	<p>เกาะเรียน
วุ่นเข้า
บำราศ แล้วแฮ
ตราบสิ้นกรรมเรียม</p>

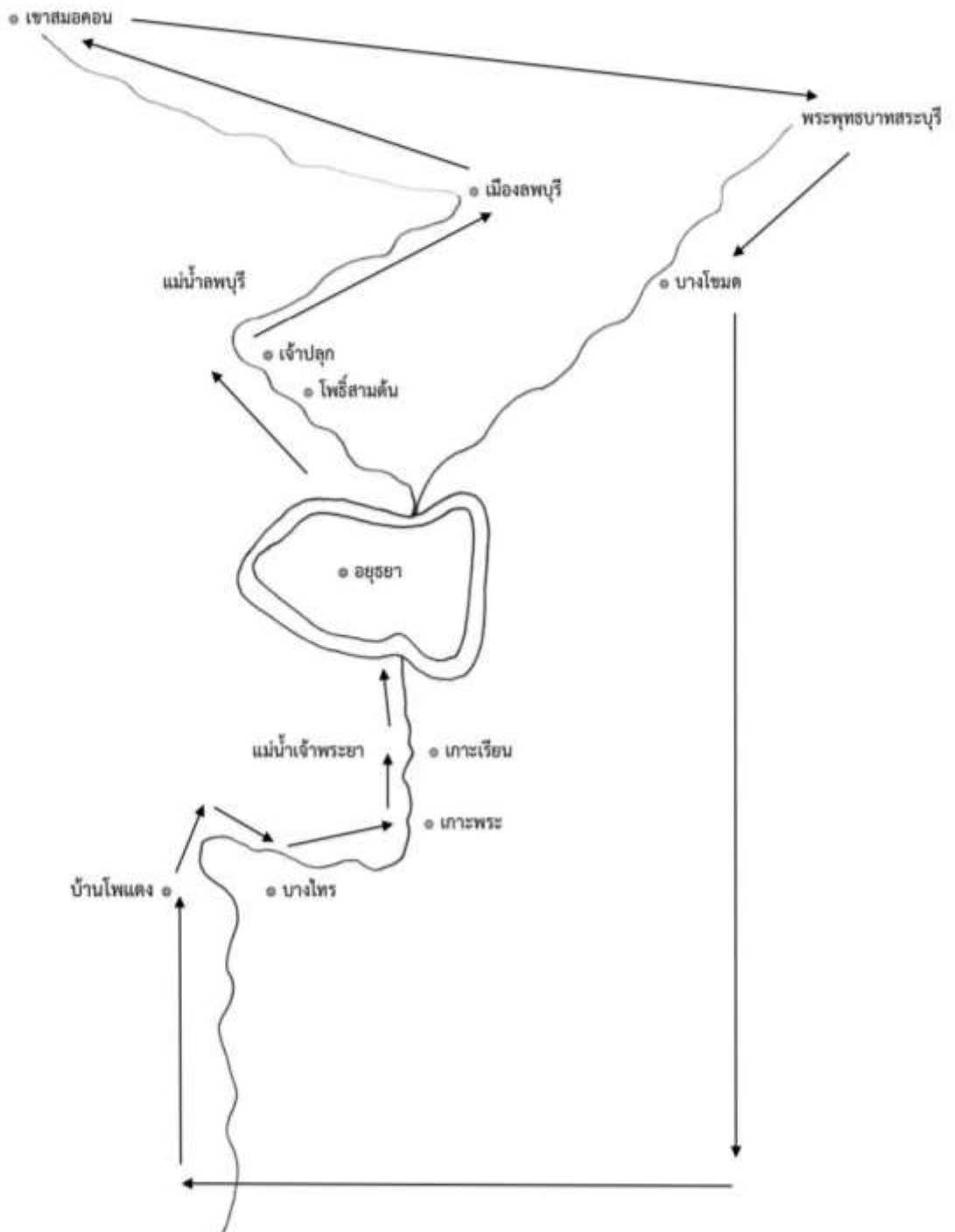
เมื่อจัดลำดับโคลงนิราศใหม่ ประกอบกับการศึกษาเส้นทางจากแผนที่ทางหลวง และเส้นทางที่ปรากฏในนิราศพระบาทกับนิราศวัดเจ้าฟ้าของสุนทรภู่ ทำให้เห็นเส้นทางในการเดินทางของเจ้าฟ้าอภัยว่า เดินทางออกจากพระนครศรีอยุธยาในวันเก้าค่ำ โดยมีการตรวจพลในขบวนเสด็จก่อนออกเดินทาง จากนั้นจึงเดินทางขึ้นเหนือไปตามลำน้ำลพบุรี ผ่านตำบลโพธิ์สามต้น ณ ที่แห่งนี้เจ้าฟ้าอภัยทรงคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รัก โดยเปรียบเทียบกับชีวิตของพระองค์ที่เศร้าหมองเพราะต้องจากนางเหมือนกับต้นโพธิ์ต้นหนึ่งที่ดูหมองเศร้า เนื่องจากต้นโพธิ์สองต้นที่เหลือได้แห้งเหี่ยวตาย

ครั้นเจ้าฟ้าอภัยเดินทางมาถึงตำบลเจ้าปลุก ซึ่งนางอันเป็นที่รักของพระองค์อาจเคยมาปลูกสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้เป็นอนุสรณ์ ทำให้พระองค์ครวญถึงนางว่าสถานที่แห่งนี้ เหมือนปลูกความรักของพระองค์ที่มีต่อนางให้ต้นขึ้น จากนั้นทรงเดินทางต่อไปจนถึงเมืองลพบุรี ซึ่งเป็นเมืองที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงสร้างขึ้น และเคยมีความรุ่งเรืองดังเมืองสวรรค์ มีความสนุกสนาน แต่บัดนี้กลับกลายเป็นเมืองร้าง ซึ่งก็เหมือนกับพระองค์ในตอนนี้อย่างไร นางอันเป็นที่รักมาค้างแรมกลางป่า

จากนั้นเจ้าฟ้าอภัยทรงเดินทางต่อไปยังเขาสมอคอน และได้ประทับ ณ ที่แห่งนี้นานที่สุด ดังจะเห็นได้จากจำนวนโคลงที่ทรงแต่ง มีถึง 13 บท โดยเจ้าฟ้าอภัยได้คร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รัก ทั้งยังทรงพรรณนาให้เห็นสภาพธรรมชาติ พร้อมกับบนบานเพวยดาอารักษ์ขอให้ภักก์นางอันเป็นที่รักได้กลับมาพบกันอีกครั้ง ทั้งนี้เจ้าฟ้าอภัยทรงให้สัญญาว่าจะถวายเครื่องเซ่นสังเวย และสร้างศาลเพียงตาให้

ความตอนต่อจากนี้เป็นข้อสันนิษฐานของผู้เขียน กล่าวคือ หลังจากที่เจ้าฟ้าอภัยทรงกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขาสมอคอนเรียบร้อยแล้ว อาจเดินทางต่อไปยังพระพุทธรูปที่สระบุรี เข้านมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นจึงเดินทางย้อนลงมาทางใต้เข้าสู่บางโขมด แล้วเดินทางลงมาเรื่อย ๆ จนถึงบ้านโพแดง บางไทร เกาะพระ เกาะเรียน โดยระหว่างทางก็ทรงพรรณนาคร่ำครวญถึงนางอันเป็นที่รัก

ผู้เขียนบทความมีความเห็นว่า การเดินทางของเจ้าฟ้าอภัยตามที่ปรากฏในโคลงนิราศนั้น เริ่มเดินทางจากพระนครศรีอยุธยา ขึ้นเหนือไปตามลำน้ำลพบุรี เข้าสู่เมืองลพบุรี จากนั้นจึงเดินทางย้อนขึ้นไปทางตะวันตกเฉียงเหนือเพื่อไปยังเขาสมอคอน ครั้นเสร็จธุระจากเขาสมอคอนแล้ว จึงวกกลับมาทางตะวันออกเพื่อไปพระพุทธรูปที่สระบุรี แล้วเดินทางลงใต้เข้าสู่บางโขมด บ้านโพแดง บางไทร เกาะพระ เกาะเรียน แล้วจึงกลับเข้าสู่พระนครศรีอยุธยา ดังแผนที่จำลองเส้นทางในนิราศ

ภาพ 1 แผนที่จำลองเส้นทางในโคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัย ดัดแปลงจาก ขวัญดี อัครวาทิชัย (2534, หน้า 29)
โดย ธีรภูมิ คล้ายสุวรรณ

เมื่อพิจารณาเส้นทางการเดินทางตามที่ปรากฏในโคลงนิราศ ผู้เขียนบทความจึงสันนิษฐานว่าเหตุที่เจ้าฟ้าอภัยไปลพบุรีนั้น เนื่องจากทรงไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขาสมอคอน เพื่อขอพรให้พระองค์กับนางอันเป็นที่รักอย่าได้พลัดพรากจากกัน เหตุที่เจ้าฟ้าอภัยกล่าวเช่นนี้ อาจเป็นเพราะทรงกำลังเตรียมการรับศึกภายในที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตจากการรบกับพระเจ้าอา (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ซึ่งดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชในขณะนั้น เพื่อชิงราชสมบัติ ดังนั้นพระองค์จึงต้องเดินทางไปขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขาสมอคอน เพื่อขอให้พระองค์ทำการใหญ่สำเร็จ ส่วนสาเหตุที่เจ้าฟ้าอภัยไม่ตรงเข้าพระนครศรีอยุธยาในตอนเสด็จกลับ แต่กลับเดินทางไปยังทิศตะวันออก (ซึ่งอาจไปนมัสการพระพุทธบาท) จากนั้นจึงเสด็จลงมาทางใต้เข้าสู่บางโขมด บ้านโพแดง บางไทร เกาะพระ เกาะเรียน นั้น ผู้เขียนบทความสันนิษฐานว่า อาจเป็นการสำรวจจุดยุทธศาสตร์ เพื่อหาแนวทางในการบัญชาการกองทัพ หากเกิดศึกกับพระมหาอุปราช จะได้มีการตั้งรับได้อย่างทันท่วงที

สรุป

การศึกษาโคลงนิราศเจ้าฟ้าอภัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อทบทวนเรื่องผู้แต่ง จุดประสงค์ในการแต่ง และการศึกษาเส้นทางที่ปรากฏในนิราศ โดยสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้ เจ้าฟ้าอภัยพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระเป็นผู้นิพนธ์โคลงนิราศ มิใช่เจ้าฟ้าอภัยทศในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จุดประสงค์ที่เจ้าฟ้าอภัยทรงนิพนธ์โคลงนิราศ มี 2 ประการ คือ 1. พรรณนาอารมณ์และความรู้สึกอันเนื่องมาจากความคิดถึงนางอันเป็นที่รัก 2. พรรณนาการเดินทางเมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ณ เขาสมอคอนเมืองลพบุรี และไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี ทั้งนี้จากการเรียงลำดับโคลงนิราศใหม่ทำให้พบว่า เส้นทางในการเดินทางเริ่มจากพระนครศรีอยุธยา แล้วเดินทางขึ้นไปตามลำน้ำลพบุรี ผ่านสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ โพธิ์สามต้น เจ้าปลุก เข้าเมืองลพบุรี แล้วมุ่งหน้าไปยังเขาสมอคอน จากนั้นเดินทางมายังทิศตะวันออกเพื่อไปนมัสการพระพุทธบาท สระบุรี แล้วเดินทางลงใต้เข้าสู่บางโขมด บ้านโพแดง บางไทร เกาะพระ เกาะเรียน แล้วจึงกลับเข้าสู่พระนครศรีอยุธยา โดยการเดินทางของเจ้าฟ้าอภัยในครั้งนี้ อาจเดินทางเพื่อสำรวจจุดยุทธศาสตร์ ในการบัญชาการกองทัพ หากเกิดศึกกับพระมหาอุปราช (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) จะได้ตั้งรับอย่างทันท่วงที

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2545). **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 3** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ขวัญดี อัตวาวุฒิชัย. (2534). เจ้าฟ้าอภัยโปลพบูรี. ใน **จากประวัติศาสตร์สู่วรรณกรรม**. สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คำให้การขุนหลวงหาวัด. (2553). ใน **ประชุมคำให้การกรุงศรีอยุธยารวม 3 เรื่อง**. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- ปริญญ์ สุวรรณรงค์. (2542). **วรรณคดีไทยสมัยอยุธยา**. ลำปาง: สถาบันราชภัฏลำปาง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สมทรง กฤตมโนรณ. (2544). **ประชุมนิราศลพบุรี**. กรุงเทพฯ: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเทพสตรี.
- สุปานี พัดทอง. (2550). นิราศเจ้าฟ้าอภัย. ใน **นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ 1 ชื่อวรรณคดี**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ.